

"BİR YÖNTEMSSEL ORTODOKSİ ELEŞTİRİSİ" NİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Doç.Dr. A.Dinç ALADA*

1993-1994 öğrenim yılı için Büyüme Teorileri dersinde öğrencilerin not ihtiyacını karşılamak üzere hazırlanmış olan bir teksirin eleştiri makalesi¹ ile değerlendirilmesi ilk bakışta sevindiricidir. Teksirin² yazarının hedeflediği de buydu: Standart ders çizgisi sürdürülürken yer yer okuyucuyu düşünmeye veya karşı fikir oluşturmaya yöneltecek önermeler serpiştirilecek, teoriler elden geldiğince belli bir yöntemsel değerlendirmeye tabi tutularak sınırlar ilmi olan iktisat daha iyi anlaşılabilirdi. Hatta biraz daha ileri gidilerek fikir oluşturma gayesi ile büyüme karşıtı yaklaşımın temellerine inilecek, biraz da okuyucuyu tahrik etmek amacıyla ısrarla üzerinde durulacaktı. Ancak ilgili makalenin daha ilk sayfası okunmaya başlandığında amacın teksirdeki boşluklar, eksik ve hatalı fikirlerin eleştirisi olmadığı görülmektedir. Kullanılan yöntemin Marx'a da uygulanmış olması makalenin yazarını harekete geçirmiştir. Makale hiçbir önyargıya kapılmadan okunduktan sonra ortaya çıkan sonucun yapıcı değil, düşündürücü hatta yanıltıcı olduğu kanaati ile aşağıdaki notları okuyucuya aktarmak gerekli hale gelmektedir.

1. Marx üzerinde diğer iktisatçılardan daha fazla durulduğu ve yöntemi üzerinde daha hassas davranıldığı, Smith'in, hatta yazarın söylemediği Schumpeter'in yaklaşımlarının yöntemsel değerlendirmeden muaf tutulduğu konusunda yönetilen eleştiriler kısmen yerinde görülebilir. Ancak Marxizm çalışmanın hedefi ve amacı kesinlikle olmamıştır. Marx ile birlikte, büyüme yaklaşımları açısından Ricardo, Malthus, Keynes, daha kısa olmakla birlikte NeoKeynesci ve Neoklasik büyüme teorileri de bilim yönteminden yararlanılarak değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Smith ve Schumpeter'in bir an için bu yöntemsel

kıstasların dışında kalması bu yazarların büyüme olgusunu anlamakta ve açıklamadaki güçlerinin sübjektif olarak öne çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. Yoksa elbette bu yazarların da teorik önermeleri dogmatik bir tutuculukla benimsenmemektedir. Teksir olarak derlenmiş notların "mütevazi bir deneme" olarak kaleme alınışı zaten kendi içinde eleştiriye davet etmektedir. Yazarın buradaki tutumu eleştiriden ziyade teksiri anti-Marxist kimlikle tanımlama telaşındır³.

2. İktisat teorilerinin değerlendirilmesinde Popper'in yönteminin seçilmesi, teorilerin başvurduğu savunmacı hileleri bilimin dışında tutabilen, hangi okul veya düşüncenin ürünü olursa olsun, kendi içinde tutarlı, herşeyi kurduğu çerçeve ile izah edebilen, tutarlı ancak yanlışlanabilir ve doğrulanması mümkün olmayan, dogmatik teorik yapıların bilimsel analiz içinde yer almamaları gerektiğini ileri sürülebilecek kıstaslara sahip olmasındandır. Bu kıstasların en önemlileri şunlardır:

a- Bilim ile bilim olmayan (metafizik) ayırımında teorilerin yanlışlanabilir ve/veya test edilebilir olması gereği;

b- Teorilerin test edilebilirliğini, yanlışlanabilirliğini azaltan, teorilerin eleştirilebilirliğini yok eden tüm yöntemsel kural veya formülasyonların; "bağımsızlık tuzakları", *ad hoc* ilave hipotez ve önermelerin, teorileri yozlaştıran tehlikeli manevralar olarak reddedilmesi gereği;

c- Yanlışlanabilirlik kıstasına göre bilim olmayan (metafizik) önerme ve teorilerin, kendi içinde muhakemeye, akıl yürütmeye elverişli olup olmadıklarına göre tasnif edilebilirliği, teorilerin yok edilmesi, saf dışı bırakılması için değil, değerlendirilebilmesi için yararlı olduğu düşünülmektedir. Yanlışlanabilirlik veya test edilebilirlik kıstası tekrar etmek gerekirse bazı teorileri saf dışı bırakmak, "çöpe atmak" amacıyla değil, teorilerin ömürlerini uzatmak veya ideolojik yapılarını korumak amacıyla kullanılan muhafazakar yöntemleri eleştirerek bilim dışında tutmaya çalışmaktır. Latsis'in ifade ettiği gibi, "yanlışlanabilirlik burada çok yararlı bir işlevi yerine getirebilir. Ampirik karşı örnekler sunarak kuramsal sistemleri nakavt yapmak

* I.Ü. S.B.F. İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı.

¹ N.Çakır, "Bir Yöntemsel Ortodoksi Eleştirisi", *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.6, (Ocak 1994), ss. 57-68.

² Alada, A.D., (t.y.) *Büyüme Teorileri (Ders Notu)*, 1993-1994, I.Ü.S.B.F. yay., (teksir).

³ Bkz. Çakır (1994: 57; 57 n.3; 58;58 n.9; 59;59 n.12; 60;65;67). Bilimsel bir değerlendirme yazısı içinde polemige açık bir üslubun seçilmesini akademik ahlaka aykırı bularak, herhangi bir karşı üslup geliştirmeden değerlendirme okuyucuya bırakılmaktadır. Bkz., *İbid.*, s.58 paragraf 2 ve 3; 58 n.10; 59 n.12; 65 paragraf 2 ve 4; 67 paragraf 1 ve 2.

yerine savunmacı hileleri kapı dışarı atmak için kullanabiliriz" (1976:9). Popper'in bilim felsefesinin iktisada uygulanabilirliği mutlak bir şekilde savunulmamaktadır. Popper'in özellikle The Poverty of Historicism ve The Open Society and Its Enemies adlı eserlerinde geliştirdiği, sosyal bilimler ve fen bilimlerinin aynı yöntemsel çerçeve içinde değerlendirilebileceğini ileri süren monist yaklaşımı, tüm bilimlerin benzer materyal ve olgular üzerinde akıl yürüttüklerini düşünerek, örneğin sosyal bilimlerin hücresi içinde tarihsel değişmelerin yarattığı farklılığı ihmal eden natüralistik yaklaşım kabul edilemez⁴.

3. İktisat biliminin bunalımına yol açan dışsal kriz faktörleri yanında, içsel, iktisat teorilerinin yapılanmasından veya soyutlama tarzından meydana gelen kriz unsurları da vardır⁵. Geleceğin mükemmel olarak bilindiği, tam bilgi varsayımları, matematik araçların nihayetinde insan davranışlarının iktisadi boyutu üzerinde odaklaşan bir bilimde aşırı kullanımı, iktisat politikası önermeleri oluşturarak sorunlara çözüm üretecek pratik önermeleri, sınırlayıcı varsayımlarla örülen aşırı soyut kuramlardan türeterek iktisadın normatif pozitif ayırımın zedelenmesi, (Ricardo'da rantın vergilendirmesi, Keynes'de devlet müdahalesi) kuramların her ne pahasına olursa olsun korunabilmesi için "tepeden inme" varsayım ve yardımcı hipotezlerin kullanılması gibi içsel kriz yaratan faktörler ihmal edilerek, iktisadın yöntem sorunu yerine yöntem tartışmaları ikame edilmektedir⁶. Dolayısıyla eleştiri metninde iktisat biliminin bugünkü konumu içerisinde temel vurgu, bilimin sorununun, tıkanıklıklarının tesbiti ve çözüm yollarının önerilmesi yerine, ki bilimsel yöntemin ilk adımı olmalıdır, hangi yöntem niçin ve nasıl soruları, tartışmaları üzerine yapılmaktadır.

4. İktisat biliminde veya bilimde pozitif normatif ayırımın gerekliliğini kabul etmez görünen yazar⁷, bilimin yönteminde pozitif normatif ayırımına dikkat etmektedir. Yöntem bir kez herkesin üzerinde hem fikir olduğu, veya olması gerektiği, "ampirik" bir temele oturursa; "keyfe" göre, ideolojiye göre şekil alabilen kuramsal yapılar gizli veya açık savunulabilir. Buradan yola çıkarak Lakatos'un neden adeta zorlarcasına "en ileri", "en gelişmiş" bilim yöntemi olarak tercih edildiği kısmen anlaşılabilir. Lakatos'un yöntemi aşağıda üzerinde durulacak olan sınırlılıklarına rağmen, pekala iktisatta kullanılabilir. Zaten Popper mi Lakatos mu, Khun mu? sorusu ikincil bir

sorundur. Ancak Lakatos'un yönteminin adeta zorunlu olarak kullanılması gerektiği, Popper'in daha geri bir yöntem olarak, tercihinin absürd olduğunun okuyucuya duyurulmasının arkasında yatan neden, bilimde "herşeyin mübah" olduğu anlayışına bir kapı aralamak düşüncesidir. Lakatos'un özellikle sert çekirdek olarak ifade ettiği yanlışlanamayan veya metafizik unsurlar barındırabilen, kuramların hareket noktalarını, bu arada pekala ideolojik kurguları bilimselin içine dahil etmesi yazara öğretici olduğu kadar çekici de gelmektedir⁸. Bir ara not olarak belirtmek gerekirse, bu yaklaşımın Popper'den farklı olduğu açıktır. Zira Popper'e göre metafizik unsurlar ya da yanlışlanamaz, bilimsel olmayan önerme ve fikirler, bilimsel programların zihinde yeniden kurgulanışında, tüm serbestliği ile bilim adamının sübjektif kullanım gücüne bağlı olarak anlamlı ve yararlı bir işlevi vardır. Ancak bir kez bilimsel alana adım atıldığında o alan içinde sadece yanlışlanarak veya test edilerek ayıklanacak olan pozitif önerme ve muhakeme zinciri bulunmalıdır. Fizik bilimindeki gelişmeleri mukayeseli olarak iktisat bilimindeki gelişmelere taşıyabilmek ve bunu sarsılmaz bir yöntemsel araçla yapabilmek için, Lakatos'u gerekli ama yeterli bulmayarak, yanlışlanabilir dışsal tarih öğelerine ağırlık veren veya pozitif bir yöntem arayışına giren yazarı, normatif yöntem veya bilim ile bilim olmayan arasındaki ayırım kriteri "hiç ilgilendir[memektedir]"⁹. Oysa Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programı" yaklaşımında bilimi belirli kategorilerle değerlendirme, araştırma programlarını mukayese etme endişesi mevcuttur. Yazarın hedefine ve amacına göre gerektiği yerde Lakatos'u savunması¹⁰ gerektiği yerde yetersiz bulması¹¹, yöntem tercihindeki keyfiliğini açıkça göstermektedir. İktisatçıya zihinsel bir süreç içerisinde modelleri yenilemek, veya değiştirmek, başka bir kurama yönelmek gibi uyarıcı işaretler taşıyan bu ayırımın¹² herhangi bir etkisinin olmadığını söyleyerek ilkel bulmak bilimin geleceği açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır¹³. Alternatif olarak önerilen Lakatos'un tabiriyle "aşılana"

⁸Bkz. Çakır (1993: 18-19).

⁹*Ibid.*, p. 16n.23.

¹⁰"Popper'in bilimi felsefesi içindeki yeri bilim felsefesinin zirve noktası olan Lakatos'tan hareketle yapılması, bu yazının tutarlığı açısından gereklidir." (Çakır, 1994:63), Vurgu: ADA.

¹¹Bkz. Çakır (1993:19).

¹²Popper'de yanlışlanabilirlik hakikati gösteren bir kriter değil, sadece bilim ve bilim olmayanı mantıksal bir düzeyde ayırmaya yarayan bir kriterdir. Ampirik deney ve tecrübelerin neticeleri, yanlışlama işlemini Popper'e göre hiçbir zaman göstermez (Bkz. Popper (1983: xx ve xxii).

¹³Bkz. Hutchison (1976: 194)

⁴Bkz. Hutchison (1976: 186-7).

⁵Bkz. Hutchison (1977: 62;64;88).

⁶Bkz.Çakır (1994:57).

⁷Bkz. Çakır (1986).

araştırma programlarının yeniden canlanmasını gerektirecek bir zaman dilimine ihtiyaç olduğu, "araştırma programları[nın] ... ampirik olarak ilerici hale gelmeleri bazı durumlarda onyıllar alırken, yozlaşan araştırma programları da yeniden ilerici hale gelebilirler" (Çakır, 1994:63) fikri kabul edilemez. Zira bu zaman diliminin neye göre belirleneceği belli değildir. Hiçbir araştırma programının zihinsel süreçte ayıklama imkanı tanımayan bu yaklaşım, yazarın, iktisadın bazı yönetsel problemleri aştığı ölçüde fizik gibi gelişme rayına oturacağı fikri (*historicist*) ile birleştiğinde -kuramlar arasında bir bağdaşırılık temin edilir dışsal tarihe ya da bilim tarihine yeterince başvurulursa (Çakır 1993: 19-23)- iktisat bilimi büyüme yoluna girer.

Burada yazarın kuramları bağdaştırma yöntemini önkabuller ve varsayımlara indirilmesi reel ile norm ya da soyut düşünceler arasındaki köprüleri attığını göstermektedir. Görüldüğü gibi Lakatos'un zirve noktası olduğu söylemi ile başlayan aşırı titizlik yazarı *historicist* bir çizgiye taşımaktadır.

Bu noktada Popper'in şu sözlerine kulak vermek yol gösterici olacaktır:

"Metodolojiye ampirik bir disiplin, bilim tarihinin hadiseleri ile test edilebilir bir yaklaşım olarak bakmıyorum. Daha ziyade felsefi -metafizik- bir disiplin, batta belki de kısmen normatif bir önermedir. Metodoloji, metafizik gerçekçilik ve içinde bulunulan durumun mantığı üzerinde temellendirilmiştir. Bu durum, bilim adamının görüntülerin ardındaki bilinmeyenin derin tetkiki ve deneme hata ile öğrenme heyecanını yaşadığı andır" (Popper, 1983: xxv)

Bir başka yerde Popper bilim yöntemine ne derece esnek baktığını şu sözlerle dile getirmektedir:

" Bilimsel teori keşfetmenin herhangi bir yöntemi yoktur... Bilimin veya felsefenin sadece tek bir yolu vardır. Bir problem ile tanışmak, onun güzelliğini görmek ve ona aşık olmak, onunla evlenmek ve ölüm ayırana kadar onunla saadet içinde birlikte yaşamak, daha büyüleyici bir başka problem ile karşılaşana veya bir çözüme ulaşana dek..." (Popper, 1983: 6 ve 8).

5. Popper'in yöntemi değerlendirilirken yanlış anlamlara yol açabilecek yorumlar yapılmaktadır.

a) Popper'in otobiyografik eseri Unended Quest dikkatle tetkik edilirse Metafizik Araştırma Programı (MAP) fikrinin iki ayrı bölümde incelendiği görülür: Bölüm 33 ve 37. Popper test edilebilir veya yanlışlanabilir olmamasına karşın metafizik düşüncenin araştırılan, soruşturulan kritik aklı devre dışı bırakmadığı sürece bilim dünyasından farklı ve ayrı bir alan olmasına karşın bilim için

yararlanılabilir olduğunu ileri sürmektedir (Popper, 1980: 38).

b) "Metafizik Araştırma Programı"nı Popper 1949 yılından itibaren kullandığını, yazılı hale ise 1958'de The Logic of Scientific Discovery adlı kitabına ek olarak yazdığı Postscript'in son bölümü kaleme alınırken geldiğini vurgulamaktadır (Popper, 1982: 227n. 242). Çakır'ın ileri sürdüğü gibi Popper Lakatos'u değil, Bilimsel Araştırma Programı kavramını geliştirirken Popperci gelenekten etkilendiğini ileri süren Lakatos Popper'i izlemiştir¹⁴.

c) Yazar (1994: 64) Popper'in yanlışlanabilirlik ile ilgili fikrini değiştirdiğini ileri sürmektedir. Ancak Popper'in fikrini hangi konuda değiştirdiğinin iyice anlaşılmadığı görülmektedir. Popper, The Logic of Scientific Discovery'nin ilk yazıldığı günlerde bilim ile bilim olmayan ya da metafizik ayrımını yaparken metafizik kuramları da kendi içinde ussal olarak tartışılabilen, muhakeme edilip edilememelerine göre bir ayırıma tabi tutmadığını, idealist metafizik ile gerçekçi metafizik ayrımını yapmadığını, oysa bu noktanın önemli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Darwin'in kuramının bilimsel olmadığını ancak MAP içinde yer alması gerektiğini ileri sürerken Darwin'i dışlamak bir yana, onun akıl yürütme mantığından kendi bilim felsefesini oluştururken önemli ölçüde etkilendiğini söylemektedir. Çakır (1994: 65n. 47)'de yanlış olarak, Popper'in sınanabilirliğin yetersizliğinden ötürü gerçekçiliği bilimsel yerine metafizik olarak adlandırdığını söylemektedir. Oysa Popper sınanabilirlik kavramından değil metafizik alan içindeki kuramlara bir kistas getirme arayışından bahsetmektedir¹⁵.

6. Yazar tüm delillerini, teksirde Marx'ın değer teorisi ve büyüme yaklaşımının terkedilmesi gerektiği fikrinin işlendiği tezine karşı yığıyor. Teksirde ilgili kuramın MAP içinde değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu anlamıyla kuramın terkedilmesi, yok sayılması gibi ideolojik-öznel bir tercihte bulunulmamaktadır. MAP içinde değerlendirildiğinde bu kuramın da yeniden canlanma veya bekleme süresi pekala düşünülebilir; ancak bilim alanı içinde değil. Marx'ın artı-değer teorisi değerlendirilirken, teorinin MAP olarak nitelenmesine yol açan,

¹⁴Bkz. Lakatos I., "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes" Lakatos (1984) içinde, p.95.

¹⁵Aynı dipnotun bir kez daha okunması, beraberinde Popper (1982), bölüm 33 ve 37; Popper (1980): 38; Popper (1981), bölüm 8 ve 11'in tetkik edilmesi gerekir.

herhangi bir deney, gözlem değil, yanıtlanabilirliğe açık kapının olmamasıdır. Bir başka yanlış anlama da ad hoc çözümlerle ilgili. Ad hoc yaklaşımlar arasında gerek Popper'de ortaya çıkan farklı yorumlar gerekse de Lakatos'un çalışması içindeki ayrımlar çalışmada dikkate alınmamıştır. Teksirde Marx ve Keynes yaklaşımlarında ortaya konan teorilerin amaca uygun olarak formüle edilmelerini sağlayan ad hoc hipotezler, ad hoc 1 veya "kötü ad hoc" anlamındadır. Bu yaklaşım Marx'ın kuramının terkedilmesini değil, metafizik alan içinde yeniden tanımlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yazarın yöntem anlayışını ortaya koyan bir örnek de şudur: Hareket noktası Marx'ın değerlendirilişi olmasına rağmen, karşı değerlendirmeyi, yazar, hazır bir makaleye gönderme yaparak, zaten "bilinen" ve "kabul gören" bir yaklaşıma havale etmektedir. Bu göndermeye de "Marxist bir Popper eleştirisi için..."[Çakır (1994: 57n. 3)] ibaresini koyarak, gerçeğin ortaya çıkarılması değil, "gerçeğin kuvvetin yanında"¹⁶ olduğu anlayışına yönelmektedir.

7. Popper'i iktisada taşıyan iktisatçı 1953 yılında Friedman [Çakır (1994: 59n. 12)] değil, 1938 yılında yazdığı The Significance and Basic Postulates of Economic Theory adlı eseriyle T.W. Hutchison'dur.

8. Marx'ın öngörülerinin hiçbirinin gerçekleşmediği, yazarın kanısının [1994: 66] aksine söylenmemiştir. Teksir (t.y.: 30) dikkatle okunursa vurgunun öngörülerin gerçekleşip gerçekleşmemesinden ziyade Marx'da tahminlerin kehanete dönüşme eğilimi ve böylece bilimsel öndeyi mantığından uzaklaşma üzerine yapıldığı anlaşılır.

KAYNAKÇA

Alada, A.D. (t.y.) Büyüme Teorileri (Ders Notu) 1993-1994, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. (teksir)

Çakır, N. (1986) "Klasikler ile Neo-klasikler Arasındaki Süreklilik ve Pareto Optimumu", İktisat Dergisi, Mayıs, S. 258.

Çakır, N. (1993), "The Methodology of Scientific Research Programmes and Their Use in Economics", Sosyal Bilimler Dergisi, C.I, S:1,Ekim.

Çakır, N. (1994) "Bir Yöntemsel Ortodoksi Eleştirisi", İ.Ü.S.B.F.Dergisi, S:6, (Ocak 1994).

Hutchison, T.W. (1976) "History and Philosophy of Science and Economics", Method and Appraisal in Economics, Latsis(ed.), Cambridge: CUP.

Hutchison, T.W. (1977), Knowledge and Ignorance in Economics, Oxford: Basil Blackwell.

Lakatos, I. (1984) The Methodology of Scientific Research Programmes, Philosophical Papers, vol.I, J. Worall and G. Currie (eds.), Cambridge: CUP.

Latsis, S.J. (1976) "A Research Programme in Economics", Method and Appraisal in Economics, Latsis(ed.), Cambridge: CUP.

Popper, K.R. (1980) The Logic of Scientific Discovery: Hutchinson, London.

Popper, K.R. (1981) Conjectures and Refutations, London: Routledge and K. Paul.

Popper, K.R. (1982) Unended Quest: An Intellectual Autobiography, Fontana Collins: Glasgow

Popper, K.R. (1983), Realism and the Aim of Science, Hutchinson: London

¹⁶Cf., Hutchison, 1976:199